

Ochnio, Beata

Semantyczne badania porównawcze

Etnolingwistyka 23, 247-249

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

SEMANTYCZNE BADANIA PORÓWNAWCZE

Pojęcie – słowo – tekst, red. Renata Grzegorzycykowa i Krystyna Waszakowa, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2008, 289 s.

Z inicjatywy Renaty Grzegorzycykowej w środowisku naukowym Uniwersytetu Warszawskiego, we współpracy z zagranicznymi ośrodkami naukowymi (Czech, Rosji, Ukrainy i Szwecji), przez wiele lat prowadzono badania porównawcze nad wybranymi polami leksykalno-semantycznymi. Program, zatytułowany *Porównawcza semantyka leksykalna*, oficjalnie zakończono w roku 1999, lecz popularność poruszanej w jego ramach problematyki po tym czasie wcale nie zmalała – przeciwnie, liczba publikacji dotyczących semantyki leksykalnej, w szczególności porównawczej, stale rośnie i rozszerza się o nowe problemy. Świadczy o tym ukazanie się tomu *Pojęcie – słowo – tekst*, pod redakcją naukową Renaty Grzegorzycykowej i Krystyny Waszakowej.

Zbiór jest rezultatem konferencji zorganizowanej w czerwcu 2006 roku w Warszawie przez Instytut Języka Polskiego UW oraz współpracujące z nim inne ośrodki naukowe, w tym wypadku głównie Katedrę Bohemistyki Uniwersytetu Karola w Pradze. Recenzowane wydawnictwo charakteryzuje różnorodność podejmowanych zagadnień, ale także niejednorodność metodologiczną. Najpopularniejsze, a więc najciekawsze dla badaczy z tego środowiska, okazują się analizy pragmatyczno-kognitywne, wykorzystujące podejście konceptualne do odpowiedzi na pytania kluczowe dla językoznawstwa kognitywnego: w jaki sposób ludzie rozumieją poszczególne słowa i wyrażenia językowe, do jakich pojęć się one odnoszą oraz jakie fragmenty rzeczywistości się w nich utrwaliły?

Rozważania na ten temat rozpoczyna esej Ireny Vaňkovej, w którym autorka opisuje funkcjonowanie pojęcia 'oszczerstwa' / 'pomówienia', w mniejszym stopniu także 'plotki', w opozycji do 'dobrego imienia' / 'dobrej opinii' w języku czeskim. Skontrastowanie tych pojęć oraz

przedstawienie warunków fortunności ich zaistnienia w świadomości społecznej owocują ciekawą analizą, dodatkowo wzbogaconą przedstawieniem prototypowego obrazu 'oszczerstwa' / 'pomówienia' w *Opowiadaniach ze starej Pragi* J. Nerudy. Postrzeganie świata w Czechach przybliży także artykuł *O ruchu człowieka*, w którym poddawane są analizie czasowniki oznaczające ruch człowieka w przestrzeni poziomej. Autorka, Lucie Saicová-Rímalová, opisuje horyzontalne przemieszczanie się człowieka nie tylko w przestrzeni fizycznej, ale stawia również pytanie o metaforyczny obraz badanego zjawiska, stosując schemat wyobrażeniowy RUCHU PO DRODZE. Oba eseje, przetłumaczone na język polski przez Krystynę Waszakową i Annę Jakubowską, a następnie zamieszczone w recenzowanym tomie, są doskonałym punktem wyjścia do badań porównawczych.

Kolejny sposób, w jaki językoznawcy odpowiadają na pytanie o naturę zjawisk językowych, to analiza podobieństw i różnic w konceptualizacji tych samych pojęć w różnych językach. W tym nurcie mieści się artykuł Anny Krzyżanowskiej. Autorka analizuje pojęcia centralne, należące do pola semantycznego 'smutku', ujmując je w perspektywie polsko-francuskiej. Pojęcie 'smutku', łączące się w polskim obrazie świata z uczuciami zdecydowanie negatywnymi, w języku francuskim jest oceniane jako inspirujące i wzbogacające. Badania tego rodzaju uświadamiają, jak bardzo nasz obraz świata zdeterminowany jest przez kulturę, w której żyjemy. Z tego powodu na szczególną uwagę zasługuje wielostronna analiza Agnieszki Mikołajczuk, opisująca konceptualizację radości i szczęścia w języku polskim, angielskim i niemieckim. W swoim szkicu Mikołajczuk opiera się na materiale korpusowym, łączy podejście leksykalne z podejściem konceptualnym oraz analizę ilościową z analizą jakościową. Jak twierdzi, są to badania pilotażowe i mają na celu zbadanie efektywności tego typu komparatystycznego ujęcia.

W tomie *Pojęcie – słowo – tekst* zamieszczono także wyniki badań pragmatyczno-kognitywnych, równie inspirujących jak badania porównawcze, ale prowadzonych jedynie

na materiale języka polskiego. Monika Pietrucha, na podstawie danych ankietowych i analizy współczesnych tekstów, przybliża znaczenia leksemów związanych z pojęciem 'tolerancji' w polszczyźnie i określa ramy interpretacyjne głównego z nich. Badaczka zwraca szczególną uwagę na wariantywność rozumienia 'tolerancji' i zabarwienia aksjologicznego tego pojęcia, zależną od tego, kto używa leksemów do niego się odnoszących. Uwagę wielu badaczy przykuwa mechanizm metafory, jej rekonstrukcja i poszukiwanie cech konotacyjnych, które motywują jej powstanie. W istotę semantycznych mechanizmów metafory wnikały między innymi wymienione wyżej Lucie Saicová-Římalová czy Agnieszka Mikołajczuk, ale prac o takiej tematyce znajdziemy w pierwszej części tomu o wiele więcej.

Marta Falkowska analizuje sposób konceptualizacji jednego z najbardziej podstawowych pojęć aksjologicznych, a mianowicie 'winy'. Koncentruje się na metaforze – WINA TO CIĘŻAR. Z kolei analizę niektórych metaforycznych użyć przymiotników *sztywiny*, *giętki*, *elastyczny* odnajdziemy w tekście Renaty Bronikowskiej. Według Bronikowskiej, leksemy, będące nazwami cech bezpośrednio dostępnych doświadczeniu, stanowią grupę semantyczną szczególnie podatną na procesy metaforyzacyjne. Natomiast zagadnieniom związanym z poznawczą funkcją metafory poświęciła swój artykuł Magdalena Zawisławska, udowadniając, iż metafora może służyć do wyodrębniania nowych zjawisk i ich interpretacji, ułatwiać zrozumienie ich hipotetycznej natury. Aby potwierdzić swoją teorię, Zawisławska posłużyła się przykładem konceptualizacji pojęcia 'mózgu' w tekstach naukowych z zakresu neurologii. Innej analizie, pokazującej, iż metafory przenikają ogólny system pojęciowy, tak samo u osób słyszących, jak i u niesłyszących, dokonała Lucie Šúchová. W swoim artykule zaprezentowała metafory orientacyjne, oparte na domenie źródłowej 'na górze' – 'na dole', w czeskim języku migowym.

Według kognitywistów, człowiek może zrozumieć, a następnie nazwać te sfery rzeczywistości, które są niedostępne ludzkim zmysłom, za pośrednictwem metafor, ale również

metonimii. Niektóre z tych ostatnich opisała w swoim artykule Maria Głąbska. Za interesujące uznała metonimie wykorzystywane do opisu uczuć, a szczególnie 'miłości', zaś bazą materiałową uczyniła teksty Jeremiego Przybory. Tematem dwóch innych artykułów: Krystyny Waszakowej i Magdaleny Balcerzak jest obraz uśmiechu jako gestu mimicznego. Oba teksty nawiązują do artykułu rosyjskich badaczy G. Je. Kriejdlina i Je. A. Czuwiliny; przybliżają problematykę związaną z leksemem *uśmiech* w języku polskim. Krystyna Waszakowa w swoim szkicu wydobywa charakterystyczne cechy uśmiechu-gestu mimicznego na podstawie danych słownikowych, a Magdalena Balcerzak, opierając swoją interpretację na badaniu łączliwości leksemu *uśmiech* z przymiotnikami, przypisuje mu określone role: uśmiech jako komunikatywny gest mimiczny, zjawisko fizyczne, społeczne i psychologiczne. Ostatni z zamieszczonych w pierwszej części artykułów prezentuje obraz ucznia i nauczyciela w języku czeskim. Jasia Šlédrová odwołuje się do prac o charakterze kognitywnym, dotyczących pojęcia stereotypu, a bazą materiałową czyni wybrane teksty humorystyczne.

Na drugą część tomu składają się semantyczno-pragmatyczne analizy słownictwa i wypowiedzi. Są to wyniki badań nad zjawiskami językowymi przeprowadzonych zasadniczo w ramach semantyki strukturalnej na materiale słownikowym, również w konfrontacji z danymi tekstowymi. Studia te nie uwzględniają tym razem kontekstu kognitywnego. Dział rozpoczyna praca Renaty Grzegorzycowej o polskich czasownikach związanych z 'pamięcią', w której autorka określa miejsce stanów i czynności związanych z tym pojęciem w stosunku do innych aktów mentalnych – wiedzy i myślenia. Z kolei Jolanta Chojak omawia dwa znaczenia czasownika *brzmieć*, wykazując, iż mogą być one rozpatrywane w kategoriach czysto percepcyjnych bądź takich, w których interpretacja za pomocą danych dostarczanych przez słuch okazuje się niewystarczająca lub wręcz niemożliwa, jak np. w zdaniu *Brzmi to jak sentymentalny banał*.

Autorzy prac z tej części zbioru starają się odpowiadać na pytania ważne i trudne, doty-

czące – jak stwierdza Magdalena Danielewiczowa, autorka kolejnego artykułu – nie tylko natury języka, ale w ogóle istoty świata. Potwierdzeniem tej tezy mają być słowa J. L. Austina: „Gdy badamy, co i kiedy powinniśmy powiedzieć, jakich słów i w jakich sytuacjach powinniśmy użyć, przyglądamy się nie tylko słowom (lub znaczeniom, czymkolwiek miałyby być), lecz również rzeczywistości, o której mówimy.” (Austin 1993). Przekonana o istotnej roli językowego detalu, Danielewiczowa analizuje wyrażenia „ten cały *kos*” / „to całe *coś*”, „całe to *coś*”, odnajdując w wynikach swych badań interesujące implikacje filozoficzne. Z podobnych założeń wychodzi Marta Gugąła, badając połączenia czasownika (*nie*) *chcieć* w zdaniach z subjektem nieosobowym i dlatego w swojej pracy odwołuje się do filozoficznych stanowisk wobec zagadnienia woli. Natomiast dzięki pracy Joanny Zauchy poznajemy reguły semantyczne doboru członu rzeczownikowego w wyrażeniach porównawczych typu: *głupi jak osioł*, *dumny jak paw*.

Trzy końcowe teksty poruszają teoretyczno-metodologiczne problemy opisu semantycznego. Studium Jadwigi Linde-Usiekniewicz

dotyczy roli wyrażeń peryfrastycznych (analizmów leksykalnych) przy interpretowaniu struktury tematyczno-rematycznej wypowiedzenia. Metody interpretowania zdań przyczynowo-skutkowych analizuje Izabela Duraj-Nowosielska. Z jej pracy dowiemy się, dlaczego zasada kontrfaktywna nie zawsze działa oraz jak ją poprawić tak, by stała się użyteczna dla semantyki zdań kauzalnych. Omawiany zbiór zawiera artykuł Moniki Czekańskiej o kontrowersjach wokół pojęcia perlokucji, dotyczący rozumienia tego pojęcia w modelu J. L. Austina i jego kontynuatorów.

Zróżnicowany charakter publikacji, właściwy pracom zbiorowym, a w szczególności materiałem pokonferencyjnym, pokazuje zakres zainteresowań warszawskiego środowiska naukowego i ośrodków partnerskich. W perspektywie przyszłych badań, tom *Pojęcie – słowo – tekst* staje się cennym źródłem inspiracji dla zainteresowanych semantyką porównawczą i strukturalną, składnią semantyczną oraz dla tych, którzy poszukują nowych rozwiązań metodologicznych.

Beata Ochnio

JĘZYK JAKO ZJAWISKO KULTUROWE

Enrique Bernádez, *Lenguaje como cultura*, Madryt: Alianza, 2008, 519 s.

Enrique Bernádez, profesor Katedry Neofilologii Uniwersytetu Complutense w Madrycie¹, postuluje w książce *Lenguaje como cultura*

(Język jako kultura) zmianę sposobu myślenia o języku, dominującego w Hiszpanii zarówno wśród zwykłych użytkowników, jak i językoznawców. Szczególny nacisk kładzie na niedoceniane i zapoznavane związki języka z kulturą, o których pamięć chce przywrócić na łamach książki. Dąży również do „odnaukowiecia” językoznawstwa, to znaczy stosowania do

¹ Enrique Bernádez jest doktorem nauk humanistycznych oraz jednym z najbardziej znanych hiszpańskich tłumaczy literatury skandynawskiej (zarówno średniowiecznej, jak i współczesnej), np. *Baśni Andersena*, 1989–1991, i *Sag*, 1984, a także badaczem języka islandzkiego. Wydał między innymi opracowania i książki takie jak *Mity germańskie* (2002), *Czym są języki?* (1999), *Teoria i epistemologia tekstu* (1995), *Gramatyka niderlandzka* (1982). Publikował liczne artykuły. Do jego zainteresowań badawczych należą: językoznawstwo historyczne (w szczególności języków germańskich), związki między syntaktyką, semantyką i pragmatyką (lingwistyka kognitywna), językoznawstwo tekstualne, językoznawstwo antropologiczne, filologia skandynawska, w szczególności islandzka. W latach 2006–2009 był także autorem projektu *Socjokognitywne podejście do języka i innych systemów semiotycznych*, finansowanego przez Narodowy Program Promocji Wiedzy Generalnej Dyrekcji ds. Badań Naukowych hiszpańskiego Ministerstwa Edukacji i Nauki z udziałem Uniwersytetu Complutense oraz Uniwersytetu Autonomia w Madrycie.